

Herbert Marcuse

Britta Gröndahl

1968

Den tysk-amerikanske filosofen Herbert Marcuse har plötsligt blivit ett namn även för den breda publiken. Hans rykte har spritt sig emd samma explosiva hastighet som studentrevolterna. Marcuse är något av en profet för den nya studentradikalismen, ett påstående som dock måste tas med reservation, eftersom avvisandet av profeter, ledarkult och idolmakeri är ett av de framträdande dragen i denna.

I en mera begränsad krets har Marcuse länge varit ett känt namn. Han föddes 1898 i Berlin, studerade för den berömde filosofen Martin Heidegger i Freiburg, lämnade Tyskland efter Hitlers makt-tillträde och kom till USA, där han varit verksam som universitetsprofessor. Marcuses lära är en antikommunistisk marxism med inslag av freudianism. Viktigaste verk är "Eros och civilisationen" (1955) samt "Den endimensionella människan" (1964). Den sistnämnda behandlas här.

Individens hjälplöshet inom ett totalitärt samhällssystem är ett ämne som ofta fånglat diktare och tänkare. Aldous Huxley behandlade det redan på 30-talet, satiriskt, skämtsamt, i romanen "Du sköna nya värld". Orwell skrev sin "1984", där samma ämne utformades till en fruktansvärd skräckskildring. Och Harry Martinson beskrev i Aniaras visionära diktsviter människans undergång i en totalteknokratisk värld.

Men det förefaller som om ämnet sedan några år tillbaka förlorat sitt bett. Avspänningen i världen och upp-mjukningen inom de "riktiga" totalitära systemen har gjort att skräckutopier som "1984" och "Aniara" verkar en smula passé.

I stället är det den totalitära aspekten av det demokratiska samhället som intresserar nu. Herbert Marcuses bok "Den endimensionella människan" kan på sätt och vis uppfattas som en utopi i Orwells anda, som skildrar människans hjälplöshet i det moderna, demokratiska, högindustrialiserade kapitalistsamhället.

"Den endimensionella människan" är förstås inte något diktverk utan en filosofisk-sociologisk analys. Men den har något av samma visionära karaktär som de ovan nämnda verken. Det är samhället av USA-typ som Marcuse analyserar. Han uppfattar detta samhälle som totalitärt, fastän naturligtvis totalitärt på ett annorlunda sätt. "Totalism uppstå rinte bara vid politisk likriktning genom terror, den kan också tillkomma genom ekonomisk-teknisk likriktning utan terror, som fungerar genom att man manipulerar behoven i namn av ett falskt allmänintresse."

Det är det perfekta produktions-maskineriets diktatur som råder. Högsta lag är produktiviteten. För att främja denna vidmakthålls politiska konflikter och till och med krig. Rustningsindustrins kapacitet ökar i samma takt som levnadsstandarden och hotet om atomkrig blir en förutsättning för välfärden.

Marcuse anser att om det allt perfektare och alltmer automatiserade produktionsmaskineriet inte producerade för kallt eller varmt krig, och inte för med konstlade medel stimulerad konsumtion av onyttigheter, utan var inriktad på nyttokonsumention, så skulle det drömda lyckorike, där alla har sin försörjning utan att behöva arbeta nämnvärt, omedelbart kunna förverkligas till följd av de resurser det moderna samhället förfogar över. Men för detta krävs att produktionens målinriktning ändras, och det är ju detta som ter sig omöjligt. Det "totalitära" i det moderna industrisamhället visar sig ju i att det inte kan påverkas av "förnuftet", och att människorna som lever där står maktlösa. "De beslut av vilka liv och död, personlig och nationell säkerhet beror fattas på en nivå där individerna inte har någon kontroll." Och det är inte politikerna som fattar dem.

Utmärkande för ett demokratiskt samhälle, som kan erbjuda flertalet medborgare betydande materiella fördelar, är att medborgarna "identifierar" sig med samhället. Marcuse anser att "identifieringen" gått mycket långt i USA. Den erinrar om den "omedelbara, automatiska identifiering som är utmärkande för primitiva samhällsbildningar", men är i själva verket resultat av högeffektiv organisation och propaganda.

Detta att medborgarna "identifierar" sig med sitt samhälle kan vid första påseende verka bra och till och med beundransvärt. Men detta är inte Marcuses mening: därigenom neutraliseras de naturliga rörelserna av protest, vägran och längtan efter förändring. Den amerikanska fackföreningsrörelsen är ju det typiska exemplet på en "felaktig" identifiering.

Marcuse anser att identifieringen nått en onaturlig grad och det är här det visionärt skräckutopiska draget kommer in i hans skildring. "Denna identifiering är inte inbillning utan verklighet. Ändå är den bara ett mer framskridet stadium av alienationen. Denna har blivit helt objektiv. Den alienerade är absorberad av sin alienerade tillvaro." Själva protesten är inordnad i systemet och det finns ingen väg ut, ingen utsikt att den revolutionära förändring av produktionens målinriktning, som framstår som ett livsvillkor, skall komma till

stånd. Produktionsmaskineriet rullar på i de uppgjorda banorna som leder till allmän fördumning, och i värsta fall till atomkrig.

*

Är då allt förlorat? Egendomligt nog ser Marcuse en räddning i det skikt av "parias och outsiders" som finns i botten av det amerikanska samhället. Den revolutionära kraft som saknas hos de grupper där den traditionsenligt borde finnas (arbetarrörelsen, vänsterpartier), kan överleva hos dessa parias och outsiders, därför att de står utanför samhället. "De befinner sig utanför den demokratiska processen. Deras liv bär vittne om de mest trängande och påtagliga behov att göra slut på outhärdliga förhållanden och institutioner. Därför är deras opposition revolutionär även om deras medvetande inte är det."

Marcuses uppfattning för tanken till Mikael Bakunins tes om "underproletariatet" som den sanna revolutionära kraften. "Den endeminsionella människan" kom ut 1964, och sedan dess har Marcuse och vi andra fått uppleva att en annan kategori, som på sätt och vis också "står utanför den demokratiska processen" oväntat framträtt som explosivt revolutionär kraft, nämligen studenterna. Detta förhållande motsäger inte Marcuses teori utan bekräftar den snarast. Men det bör tilläggas - och Marcuse har inte klart framhållit detta - att "de utanförståendes" revolutionära kraft inte ensam kan bryta sönder det slutna teknokratsamhällets strukturer. Utan samverka med "integrerade" grupper riskerar de att kraften föröds.

(Herbert Marcuse):

Den mänskliga friheten bestäms inte av de valmöjligheter som läggs fram för individen, det avgörande är vad individen kan välja och väljer.

Det faktum att man fritt kan välja herre avskaffar varken herrar eller slavar.

Det Anarkistiska Biblioteket

Britta Gröndahl
Herbert Marcuse
1968

Syndikalism Juni 1968

sv.anarchistlibraries.net